

ТОТАЛІТАРИЗМ В УКРАЇНІ

Рецензія на монографію:

Соболь П. І. Радянський тоталітаризм в Україні: роки колективізації і голоду (1929-1933) (Суми, 2010)*

Актуальність дослідження радянського тоталітаризму і його зловісних наслідків тривалого панування в Україні не викликає сумнівів, тому що й у ХХІ столітті не зникла загроза демократії з боку авторитаризму і проявів тоталітаризму в деяких пострадянських країнах.

П. І. Соболь у своїй монографії розглядає «радянський тоталітаризм» як різновид комуністичного тоталітаризму, що базується на приматі класового підходу, запереченні права на приватну власність, заборону автономії особистості тощо. При цьому складовою частиною тоталітаризму є масовий терор, який спрямовується не лише проти реальних чи уявних опонентів режиму, але й використовується як засіб управління суспільством. Для виправдання масових репресій, а також жорстких методів управління і обмеження свободи особистості, використовується створення так званого «образу ворога», в якості якого виступають прибічники інших ідеологій. Таким чином, тоталітаризм є злочинною формою влади, що безкарно знищує народ.

Окремо в ряду тоталітарних держав стоїть Радянський Союз. Проголосивши гуманні цілі й перспективи, сталінське керівництво створило політичну систему, яка мала свої особливості. Сталінська модель суспільства – це так званий революційний тоталітаризм. Причинами встановлення тоталітарного режиму в СРСР були відсутність традицій демократії, низький рівень політичної культури населення, поступове зростання партійного та державного апаратів, диктатури ВКП(б) у політичній сфері, командно-адміністративна система управління державною економікою тощо. Основним методом встановлення та підтримки існування режиму був постійний терор проти всіх груп та верств суспільства. Тоталітарний режим СРСР фактично був режимом особистої влади Й. Сталіна. Диктатура КПРС, відсутність плюралізму, опозиційних партій і рухів, фактичне позбавлення окремої людини реальної участі в громадсько-політичному житті країни – ці та інші риси були властиві СРСР ще кілька десятиріч і після смерті «вождя всіх часів і народів».

У період незалежності України відкрилися широкі можливості дослідження закритого раніше кола питань, зокрема, вільний доступ до документальних матеріалів, які знаходяться в центральних і місцевих державних архівах. Це дало можливість дослідникам розкрити «білі плями» в історичній науці, збагатити її

новим оригінальним фактичним матеріалом, відкрити широкі можливості для наукового вивчення і узагальнення проблем формування і функціонування тоталітарної системи.

П. І. Соболь створив цілісне дослідження, спираючись на значну джерельну базу, серед якої є матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, держархівів Сумської та Миколаївської областей, преси, спогади очевидців.

Автор простежує еволюцію становлення радянського тоталітаризму, комплексно досліджує основні напрямки його панування в Україні в найтрагічніший період – насильницької колективізації та голодомору 1932-1933 рр. Вперше голодомор розглядається як специфічний інструмент політики компартійно-радянської влади, засіб колонізації етнічного простору України більшовицькою Москвою. У цьому контексті аналізується проблема «донощитства», яке широко практикувалось радянським тоталітарним режимом.

Монографія складається із вступу, п'яти розділів, висновків, переліку умовних скорочень, списку використаних джерел. Автором книги поставлено ряд важливих завдань, серед яких пріоритетними є:

1. Аналіз об'єктивних і суб'єктивних передумов зародження, еволюції радянського тоталітаризму;
2. Виявлення специфічності голодомору як інструменту політики радянського тоталітарного ладу;
3. Розгляд аграрних перетворень в Україні крізь призму політичного курсу на побудову комунізму в СРСР;
4. Доведення злочинного характеру і виявлення функціональної ролі тоталітаризму в організації і проведенні примусової колективізації;
5. З'ясування основних складових механізму голодомору 1932-1933 рр. та його нищівних наслідків для українського народу;
6. Показ ролі голодомору як засобу радянської тоталітарної влади щодо здійснення колонізації етнічного простору України;
7. Виявлення руйнівних тенденцій і наслідки голодомору щодо освіти, українізації та сім'ї.

Автор праці здійснює спробу дослідити насильницьку колективізацію і другий радянський голодомор крізь призму комуністичного будівництва, стверджуючи, що в СРСР був побудований квазікомунізм.

*Соболь П. І. Радянський тоталітаризм в Україні: роки колективізації і голоду (1929-1933). – Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», ТОВ, 2010. – 368 с.

П. І. Соболь аналізує соціально-психологічні і політологічні аспекти механізму голодомору, акцентуючи увагу на інтегральній парадигмі – етногеноциді українського народу.

Особливо вдалими, на наш погляд, є підрозділи, присвячені психолого-ментальним особливостям українського селянства та показу деградації української сімейного побуту.

Однак, монографія має і певні недоліки. Робота б значно виграла, якби автор використав матеріали державного архіву Служби безпеки України та держархівів ряду областей, адже в монографії охоплюються загальноукраїнські проблеми. Аналі-

зуючи радянський тоталітарний режим в Україні, П. І. Соболь значну увагу приділяє українському етносу, проте слід було б звернути увагу і на представників інших національностей, зокрема німців, євреїв, поляків, що також постраждали під час масових репресивних заходів на території України.

Проте вказані недоліки не впливають на загальне позитивне враження від монографії, яка є важливим внеском у дослідження історії України ХХ століття і буде корисною для викладачів, студентів, а також усім, хто цікавиться історичним минулим нашої держави.

© Ю. В. Котляр, 2011

Рецензія надійшла до редколегії 11.10.2010